

K českovídeňské slavistice

FRANTIŠEK VŠETIČKA (OLOMOUC)

Vídeňská slavistika má své kořeny na vídeňské univerzitě. Na jejím počátku stojí takové výrazné zjevy, jakými byli Fran Miklošić a Vatroslav Jagić. I když je předložený přehled omezen na slavistiku českovídeňskou, měl by v podstatě začínat jimi – oni byli iniciátory slavistického a bohemistického bádání. Následující výklad se však omezí na Čechy, kteří delší nebo kratší dobu působili ve vídeňském prostředí, jež formovalo jejich myšlení a jejich odborné postoje. Portrétování jsou v tomto příspěvku: Hermenegild Jireček, Konstantin Jireček, Alois Vojtěch Šembera, Josef Karásek, Ferdinand Menčík, Antonín Rybička a Miloslav Hýsek. Doznávám, že prvotní impuls k napsání těchto podobizen byl literárnětopografický, a dodnes mne např. mrzí, že se mi nepodařilo nalézt místo, kde žil a působil Jan Kollár. Také by do této řady patřil.

Dnešní konferenční jednání je zaměřeno na slavistiku soudobou, můj příspěvek chce ukázat na kořeny, z nichž současné slavistické myšlení vyšlo. Před slavistikou přítomnosti stojí dnes problémy, jež jsou v nemalé míře příbuzné slavistice doby minulé.

Rytíř ze Samokova

Existenční a kulturní zájmy přivedly do Vídně v 19. století nejednoho Čecha. V polovině tohoto století přibyl do metropole monarchie také Josef Jireček a krátce nato jeho mladší bratr Hermenegild. Oba pracovali v ministerstvu kultu a vyučování, Josef se dokonce na velmi krátkou dobu stal ministrem v tomto oboru, Hermenegild pak vysokým úředníkem, svoji kariéru ukončil jako ministerský rada.

Základní orientaci získal Hermenegild Jireček už během svých studií v Čechách, gymnázium absolvoval v Litomyšli a v Praze, právnická studia posléze na pražské univerzitě. Na litomyšlském piaristickém gymnáziu, jež bylo ryze německé, se Hermenegild, stejně jako bratr Josef, národně uvědomil. Stalo se tak zásluhou *Rukopisu královédvorského*. Toto dílo na bratry zapůsobilo přímo osudově, učinilo z nich nejen uvědomělé Čechy, ale především odhodlané stoupence pravosti *Rukopisů*. A Vídeň, do níž

oba bratři přišli, se právě v této době stala v odborných kruzích střediskem pochybností o pravosti *Rukopisů*. Proti prvním odpůrcům, Maxu Büdingerovi a Juliu Feifalikovi, vystoupili oba bratři společně v rozsáhlém spisu nazvaném *Die Echtheit der Königinhofer Handschrift (Pravost Rukopisu Královédvorského)*. Oba v této činnosti horlivě pokračovali, Hermenegild ještě dva roky před svou smrtí (zemřel roku 1909) vydává spisek *Příspěvky k rozpoznání Rukopisu královédvorského*. Pozoruhodné přitom je, že obhajobou *Rukopisů* se Hermenegild i jeho bratr dostali do opačného tábora než jejich vysokomýtský krajan Alois Vojtěch Šembera, profesor české řeči a literatury na vídeňské univerzitě.

Stěžejní význam Hermenegilda Jirečka nespočívá však v bojích o *Rukopisy*, ale v jeho studiích o české a slovanské právní historii. Tato sféra jeho tvorby je dodnes podnětná, zejména tam, kde Jireček poprvé edičně soustředil texty starých právních památek. Do této oblasti patří třísvazková *Slovanské právo v Čechách a na Moravě* (první dva svazky vyšly též německy), dále *Právníký život v Čechách a na Moravě*, *Svod zákonů slovanských a Prove – Historický slovar slovanského práva*. Nejrozsáhlejším dílem je *Codex juris bohemici*, velký sborník českých právních památek, který byl rozvržen do dvaceti svazků, vyšlo však pouze dvanáct, z toho některé připravil autor spolu se svým bratrem Josefem. Jde o edičně neobyčejně závažné dílo, jež – byť v plném rozsahu nerealizováno – zahrnuje šest tisíc stran textů. Hermenegild Jireček se těmito pracemi stal prvním českým historikem slovanského a českého práva. Jeho ideová východiska podléhala však dobovým vlivům, on sám byl přesvědčen o tom, že v právech a právních institucích se obráží duše národa. Často srovnával právo slovanské a germánské a byl přesvědčen o tom, že je mezi nimi zásadní rozdíl. Mnohá jeho historická východiska byla navíc ovlivněna jeho vírou v pravost *Rukopisů*. Úhrnně řečeno Jireček byl v tomto směru ryzí konzervativce.

Jirečkovu slovanskou orientaci dokresluje i jeho překladatelská činnost, jíž se věnoval ve svých mladých letech, kdy překládal Baťuškovu, Puškina, Mickiewicze, Zaleského, Póla, Preradoviče a Vraze. Na druhé straně nelze opomenout, že básnicky tlumočil rovněž Byrona, Lamartina, Lenaua a Tassa.

V mládí napsal také zápletkovou komedii *Tajemné psaní*, která se na počátku padesátých let hrála ve Vídni a později i v Praze. S touto komediální mladistvou bujarostí se popírá jeho pozdější činnost, zejména období, kdy vyučoval korunního prince Rudolfa češtině. Za tuto práci byl roku 1881 povýšen do rytířského stavu s přídomkem „ze Samokova“.

Hermenegild Jireček má nepochybně podivné křestní jméno, ve svých Rozpomínkách z mládí o tom s jistým humorem napsal: „*Jméno mi dáno Hermenegild. Matčin bratr, kaplan, držel se té zásady, že každý pozemšťan má slouti jménem onoho svatého, na jehožto den se narodí. Můj bratr Josef děkoval jen svému prvorozenstvu, že neslul Diviš. Zato jsem já se stal bez milosti obětí té zásady. Matka, která mne vypravila do kostela jako Jana Nep., byla všecka polekána, když jí ze křtu přinesli Hermenegilda, nařikajíc, že si to jméno nebude moci pamatovati. I musil jí bratr-kněz křídou napsati je na dveře. V rodině si brzo pomohli: říkali mi prostě a krátce Hermín.*“

Hermín Jireček strávil ve Vídni téměř půlstoletí, přibyl do metropole roku 1850 a opustil je návratem do rodného Vysokého Mýta roku 1896. Ve Vídni bydlel ve čtvrtém okrese, nejprve ve Schlüsselgasse 2, později ve Schleifmühlgasse 2 (ve třetím poschodí). Druhý z těchto bydlíšť je bývalý Paulanerhof, stojící šikmo naproti Paulánskému kostelu. Dnes je v něm sice Erste-banka, ale nad vchodem do budovy stále ještě tkví paulánský znak. Je docela možné, že do Paulanerhofu Jirečka vedla rozpomínka na litomyšlské piaristy, kteří tvoří jednu větev paulánského řádu.

Zakladatel balkanistiky

Bratři Josef a Hermenegild Jirečkovi se narodili ve Vysokém Mýtě, kdežto jediný syn prvního z nich, Konstantin, spatřil světlo světa ve Vídni, kde byl jeho otec úředníkem ministerstva kultu a vyučování. Narodil se roku 1854 a byl pokřtěn Josef Hermenegild, první jméno dostal po otci a druhé po strýci. Aby se od svých předchůdců odlišil, podepisoval své pozdější práce bířmovacím jménem Konstantin.

Gymnázium absolvoval na vídeňském Theresianeu, kde maturoval roku 1872 a vzápětí nato odešel na pražskou univerzitu studovat historii a filologii. Po ukončení těchto studií prošel prostředím bulharským (byl generálním tajemníkem v ministerstvu národní osvěty) a znovu pražským (působil na pražské univerzitě). Roku 1893 přechází na vídeňskou univerzitu jako profesor slovanské filologie a slovanských starožitností. Ve Vídni setrval až do své smrti, zemřel krátce před zánikem Rakousko-Uherska 10. ledna 1918. Ve Vídni prožil celkem čtyřicet tři let svého života.

Konstantin Jireček je zakladatel balkanistiky. K stěžejním pracím v tomto oboru patří *Dějiny národa bulharského* a německy psané *Geschichte der Serben*. Dějiny národa bulharského vyšly na počátku roku 1876, Jireček je napsal ve svých jednadvaceti letech, kdy byl ještě posluchačem historie na pražské univerzitě. Dějiny měly velký význam zejména

pro bulharské společenství, neboť přispěly k probuzení národního vědomí Bulharů. Toto dílo, jež vyšlo v překladu bulharském, německém, ruském a maďarském, zavdalo rovněž podnět k tomu, že Konstantin Jireček byl pozván do bulharských vládních služeb. *Dějiny národa bulharského* provází neméně objemná práce s názvem *Cesty po Bulharsku*, v nichž se autor vedle dějepisné látky zaměřuje také na problematiku zeměpisnou a národopisnou.

Jsou-li *Dějiny národa bulharského* mladistvou prací, pak *Geschichte der Serben* představují nejen dílo jeho stáří, ale také dílo patřičně zralé. *Geschichte der Serben* zůstaly nedokončeny, první díl vyšel roku 1911 a torzo druhého bylo vydáno posmrtně.

Konstantin Jireček byl vnuk Pavla Josefa Šafaříka, Šafaříkova dcera Božena byla jeho matkou. Svého děda Jireček v podstatě neznal, svou kusou rozpomínku na něj zaznamenal těmito slovy: „*Děd můj zemřel, když mi bylo sedm let; vidal jsem jej zřídka a mám v paměti vysokou postavu dobrého starce jen jako málo zřetelnou dětskou vzpomínku ze zahrad a vinic v Rodauni u Vídně, kde Šafařík pobyl mezi námi v létě r. 1860.*“ Rok nato Šafařík skonal.

Když bylo sté výročí Šafaříkova narození, otiskl Konstantin Jireček ve Vlčkově Osvětě roku 1895 na pokračování studii *P. J. Šafařík mezi Jihoslovany*. Téhož roku vyšla práce rovněž knižně. Jirečkova studie o Šafaříkovi naznačuje, že její autor je v nejednom směru Šafaříkovým pokračovatelem. Konstantin Jireček navázal na Šafaříkovy třídílné *Geschichte der südslavischen Literatur* a na *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů*, jež pietně po autorově smrti k vydání připravil Konstantinův otec Josef. *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů* vzbudily Konstantinův zájem o jižní Slovany, bez nich by patrně stěžl vznikly *Dějiny národa bulharského* a *Geschichte der Serben*.

Jireček o svém vztahu k Šafaříkově práci napsal: „*Sama vědecká činnost Šafaříkova je mi zčásti vzdálena, nespádajíc do mého oboru. Šafařík byl totiž především filolog, a moje studia se pohybují hlavně na poli dějepisném. Jen dějiny staršího středověku a historický národopis a zeměpis nás sblíží; dějinami pozdějších století středního věku se Šafařík zabýval málo a dějiny novověké byly mu předmět cizí.*“ To, co Konstantin Jireček praví, se ovšem týká pouze vědního zaměření, daleko závažnější jsou pracovní pouta mezi nimi, neboť oba se vyznačují nadměrnou pílí, vzácnou akribií a smyslem pro vyhledávání zasutých a nedostupných pramenů.

Druhou osobností, jež měla pro Jirečka velký význam, byl Vatroslav Jagić, působící na vídeňské univerzitě. On to byl, kdo Jirečka, nespokojeného s poměry na pražské univerzitě, získal pro vídeňskou slavistiku. A on

to také byl, jenž se postaral o Jirečkovu pozůstalost – připravil k vydání torzo druhého dílu *Geschichte der Serben* a stejně tak se postaral o čtvrtý díl Jirečkova *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*. K tomu třeba dodat, že Konstantin Jireček byl čilým přispěvatelem Jagićova periodika *Archiv für slavische Philologie*.

Jireček měl na vídeňské univerzitě řadu českých posluchačů, jedním z nich byl rovněž Miloslav Hýsek, který ve svých Pamětech o jeho přednáškách uvedl: „*Josef Konstantin Jireček byl docela jiný: vysoký krásný člověk s ušlechtilou hlavou s dlouhým plnovousem a s jímavými měkkými očima. Přicházel do posluchárny, ne zcela obsazené Jihoslovany, kterým platily jeho historické výklady, usedl za katedru a začal spatra přednášet. Slova se mu jen odlamovala od úst, nikdy se proud jeho výkladů nezastavil, neměl nikdy ani papírek; a v těch výkladech datum na datum. O každé dubrovnické listině věděl, kterého dne, měsíce a roku je datována, a jeho dubrovnické dějiny byly samá listina a její obsah.*“ Po tomto chvalo zpěvu následuje však kusá poznámka: „*Poznal jsem brzy, že z těchto přednášek pro literaturu nezískám nic, a tak jsem po nějakém týdnu přestal do nich chodit.*“

Konstantin Jireček pokračoval v rodinné vědní linii, zároveň se však od svého otce a strýce liší především širším odborným záběrem – Josef Jireček je převážně literární historik, Hermenegild je historik práva, kdežto Konstantin je historik s výraznými intencemi kulturněhistorickými, literárněhistorickými, národopisnými, lingvistickými a geografickými. Dále se tato jirečkovská trojice odlišuje rovněž formou své výpovědi – zatímco Josef a Hermenegild se vyjadřovali převážně česky a jen sporadicky německy, pak u Konstantina je tomu právě naopak (z dalších titulů viz např. třísvazkové *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*). Vedle uvedené dvojice jazyků psal Konstantin také srbsky, chorvatsky, bulharsky a francouzsky. Na rozdíl od svých rodinných předchůdců myslel ponejvíce na širší evropské fórum.

Ve Vídni bydlel Jireček v osmém okrese – postupně v Josefstädterstrasse 4, ve Feldgasse 3 a v Schönborggasse 1. První a třetí bydliště jsou hned naproti sobě.

Jeden z blanického cechu

Alois Vojtěch Šembera, rodák vysokomýtský, měl dvojí vzdělání – filozofické a právnické. Druhé z nich mu v roce 1849 dopomohlo k tomu, že se po úrodných letech brněnských a olomouckých dostal do Vídně, neboť

rakouské vládní kruhy potřebovaly v té době odborníka znalého právníckého jazyka. Tak se stalo, že v říjnu toho roku byl Šembera jmenován redaktorem českého překladu říšského zákoníku a současně také profesorem české řeči a literatury na vídeňské univerzitě. V obou těchto funkcích setrval až do své smrti, k níž došlo 23. března 1882. A. V. Šembera zemřel ve věku sedmdesáti pěti let.

Po příchodu do metropole monarchie vytvořil Šembera kolem sebe přátelský okruh příbuzně smýšlejících, jež jej posilovali v jeho rozsáhlé a často i rozbíhavé práci. Do tohoto okruhu vedle jiných patřili také Jan Kolár, Antonín Rybička a Vincenc Furch.

Ve vídeňském období, jež je podstatně delší než předchozí brněnské a olomoucké, vydal Šembera řadu závažných děl, jejichž první podoba vznikala už za jeho pobytu na Moravě. Roku 1857 předložil odborné veřejnosti spisek *Magistri Joannis Hus Orthographia bohémica*. Útlý svazek, psaný částečně latinsky a částečně česky, obznamuje s Husovým českým pravopisem.

Šemberovou nejrozsáhlejší prací vídeňského období jsou jeho *Dějiny řeči a literatury československé*, jež vyšly celkem čtyřikrát a vždy v pozměněné podobě. V pozdějších vydáních se název tohoto spisu zúžil na *Dějiny řeči a literatury české*. Práce je to obširná, vychází z Jungmannovy *Historie literatury české*, kterou nepřekonává už proto, že je ponejvíce popisná. Jde o pozitivistické dílo, jež vzniklo z přednášek, které Šembera konal na stavovské akademii v Olomouci.

S Olomoucí souvisí i další autorův spis, jímž jsou Paměti a znamenitosti města Olomouce, k nimž je připojen v nejednom směru zajímavý soukromý, městský a církevní listář.

K rozměrným pracím Šemberovým patří rovněž kniha *Západní Slované v pravěku*, jež vzbudila pro některé své vývody kritický ohlas.

Za všechnu tuto a další práci byl Šembera ctěn, vážen a vyznamenán. Tento stav se radikálně změnil, když začal pochybovat o pravosti *Rukopisů*. Ještě v třetím vydání *Dějin řeči a literatury české* z roku 1869 Šembera považoval *Rukopis zelenohorský* a *Rukopis královédvorský* za pravé, za padělky měl pouze *Píseň pod Vyšehradem* a *Milostnou píseň krále Václava*. Později se však ve třech spisech postavil proti oběma *Rukopisům* a přesvědčivým způsobem dokázal jejich nepravost. Zejména v prvním z nich, jenž nese provokativní a nadměrně rozsáhlý název *Libušin soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též zlomek Evangelium sv. Jana*. Šembera se v něm jeví jako zručný vypravěč a obháje své věci. Zpočátku ve své knize líčí nález rukopisu a jeho cestu přes Puchmajera k Dobrovskému. O tom, jaký dojem učinil *Libušin soud*, zva-

ný též *Rukopis zelenohorský*, na zakladatele slavistiky, píše: „*Jakmile Dobrovský spatřil rukopis, pravil bez rozmyšlení, že jest podvržený a čta v něm pak, že Popel přišel s pluky Čechovými do Čech, kterýžto přichod měl za povídačku, zvolal hněvivě, že mu to nějaký ferina udělal na příkoř, aby ho pozlobil.*“ V této knize je Šembera také pádným polemikem, o čemž svědčí jeho *Odpověď pánům Josefu Jirečkovi a Vincenci Brandlovi*, tvořící druhou polovinu jeho spisu. Otázku pravosti *Rukopisů* považoval Šembera za natolik závažnou, že se k ní vrátil v dalších dvou pracích – v *Kdo sepsal Rukopis královédvorský r. 1817* a v německy psané a posmrtně vydané knize *Die Königinhofers Handschrift als eine Fälschung nachgewiesen*.

A. V. Šembera byl předbojovníkem ve věci *Rukopisů*. Spolu s Josefem Dobrovským, jemuž připsal svůj spis o *Libušině soudu*. Za čtyři roky po Šemberově smrti dochází k dalšímu a rozhodnému boji o pravost *Rukopisů*, jenž dal Šemberovi plně za pravdu. Šlo o boj, jehož se vedle jiných podjal také Tomáš Garrigue Masaryk, jenž svého času přispěl do Almanachu na oslavu sedmdesátých narozenin Al. Vojt. Šembery přehledným příspěvkem s názvem *O pokroku, vývoji a osvětě*. Mladý autor se tehdy ještě podepisoval Th. Vlastimil Masaryk. Vztah mezi rodinou Šemberových a Masarykem byl v té době velmi úzký, neboť Šemberova dcera Zdeňka byla Masarykovou první láskou, jak dokazuje jeho korespondence adresovaná Zdeňce. Po listopadu 1989 byly tyto listy knižně zpřístupněny.

Emanuel Miřiovský napsal k Šemberovým sedmdesátinám do zmíněného Almanachu delší báseň, v níž jubilanta oslavil těmito verši:

*A jedním z prvních převzácných těch Čechů
i rytíř náš, jež dávno pasovala
minulost slavná k blanickému cechu,
kdy ještě vlast nám v mrzkých poutech lkala –
ba rytíř poctivý náš otec Šembera!*

Verše jsou to nepochybně vznosné, v Šemberovi však skutečně bylo cosi rytířského. Patrně byl z těch Blanických.

Alois Vojtěch Šembera bydlil ve Vídni v osmém a devátém okrese (Lederergasse 23, Berggasse 20). Domovní komplex na Lederergasse 23 obýval rovněž jeho přítel a spolupracovník Antonín Rybička. Do Berggasse, konkrétně do protějšího čísla 19, se devět let po Šemberově smrti nastěhoval Sigmund Freud (dnes Freudovo muzeum). Prvním Šemberovým bydlíštěm ve Vídni byla Ungargasse 364; tento dům obýval spolu s Janem Kollárem (Šembera první poschodí, Kollár druhé), autor *Slávy dcery*

v tomto domě dokonce zemřel. Dům byl rohový a v přítomnosti patrně neexistuje, neboť dnešní Ungargasse nemá ani sto čísel.

Žák Vatroslava Jagiče

K zapomínaným zjevům české slavistiky patří vídeňský Josef Karásek. Vídeňský proto, že téměř celý jeho život je spjat s Vídní. Roku 1889 se dostal na vídeňskou univerzitu, kde studoval slavistiku u Vatroslava Jagiče a Františka Pastrnka. S oběma se postupně úzce spřátelil, neboť po absolvování slavistiky se stal druhým bibliotékářem slovanského semináře. Později byl redaktorem jednoho listu; vyčerpávající redakční práce jej však uvrhla do dlouhodobé a vracející se nemoci (chrlení krve), takže zbytek života prožil jako soukromý učenec ve Vídni. Zdravotní důvody vedly také k tomu, že řadu začatých prací nedokončil.

Nejsystematičtější prací, která vyšla z Karáskova pera, jsou dějiny slovanských literatur. Napsal je německy (*Slavische Literaturgeschichte*) pro Göschenovo lipské nakladatelství. Vyšly roku 1906 ve dvou svazcích. Göschenova edice měla standardní rozsah, který Karásek podstatně překročil. Lipské nakladatelství je necitelně a neorganicky zkrátilo, což se stalo předmětem autorových stesků, zejména tehdy, když mu kritika vytýkala nedostatky, k nimž došlo bez jeho vědomí a proti jeho vůli. Dějiny měly přesto velký úspěch, byly také přeloženy do ruštiny a polštiny (do polštiny jen první díl).

Všechno zbývající Karáskovo dílo je roztroušeno po časopisech, novinách a sbornících, popřípadě má podobu drobných tisků vydaných většinou vlastním nákladem. Autor těchto příspěvků žil v době, kdy slovanské literatury začínaly pronikat do západního světa a Karásek se stává jedním z těch, kteří tomuto průniku odborně napomáhají. Jeho charakteristickým znakem je, že tak činí s nebyvalým nadšením, jeho projev dostává mnohdy až patetické ladění. Dokladem této tendence je např. drobná monografie o Marii Konopnické, která vyšla v Brně roku 1910, tj. v roce spisovatelčina úmrtí. Karásek ji označuje za „*ženu velikého ducha a vzdělání*“ a charakterizuje ji těmito slovy: „*Od smrti Asnykovy cítilo se stále víc a více, že ona na sebe strhla primát polského Parnasu. Povstaly nové silné talenty, jako Staff, Żulawski, byla tu mocná, sebevědomá Mladá Polska, ale všichni musili uznati žulový maják poezie této ženy.*“

Podobným způsobem Karásek promlouvá ve své studii o Francetu Prešernovi, napsané k básnickovým stým narozeninám a zveřejněné roku 1901 v České revui. Zamýšlí se v ní především nad jeho tragickým osudem a dodává: „*Proč, proč zrovna nejlepší pracovníci literární, lidé za svůj ná-*

rod myslící a pracující, proč zrovna ti bývají pronásledováni neštěstím, stížení nemocí, proč zrovna ti klesají předčasně do hrobu? Kdykoliv jedu kolem Kranje, kde zemřel nebohý Prešeren, bývá nálada má smutná, truchlivá. – Už několikrát jsem si tam opakoval: Pane, jak je mnohé na světě nespravedlivé.“ V uvedeném povzdechu si Karásek zcela nezakrytě stýská i nad vlastním osudem, spojuje úděl svůj s údělem Prešernovým.

K podobnému osudovému ztotožnění došlo u Karáska už dříve, když v roce 1900 v téže České revui otiskl nekrolog Slovince Vatroslava Oblaka, jazykovědce a paleoslovenisty, jenž zemřel na začátku své vědecké dráhy. Karásek prožíval Oblakovu tragédii o to intenzivněji, že šlo o jeho kolegu ze slovanského semináře jen o dva roky staršího.

Karásek i Oblak byli žáci Vatroslava Jagiće, o němž se Karásek vždycky zmiňoval s největší úctou. K jeho sedmdesátinám napsal stať, jež je prostoupena slovy vysokého ocenění – Vatroslav Jagić je pro něho „muž významu evropského“, „nejgeniálnější slavista“, „největší syn dnešního Chorvatska“. Zcela na okraj Karásek dodává: „v štěstí i neštěstí našel jsem v něm druhého otce“. Studie je založena na srovnávání Jagiće a Gebauera: „Když v tomto listě nadšeně psal dr. Arne Novák o významu Gebauera pro bohemistiku, cítil jsem, že těžkou úlohu bude míti ten, kdo naproti obyčejnému generálovi s jednou hvězdou bude rozebírat činnost a význam nejvyššího velitele slavistiky, mistra Jagiće. V řádcích těchto ocenění geniálního působení není možno. Systematický Gebauer koncentroval se na velikých dílech, ač jich, bohužel, nedokončil; neobyčejně produktivní Jagić obíral se celou slavistikou ve veškerém rozsahu jejím a zachoval tolik studií a kritik, že jejich výpočet tvoří skoro malou knihu. (...) Již na katedře byl veliký rozdíl mezi oběma muži. Živý Jagić vléval celou agilní bytost do předmětu, volně mluvil, unášel krásnou, libozvučnou němčinou, v níž zpočátku bylo cítiti chorvatské h, Gebauer únavně diktoval přednášky; věty nedovedl ani česky dokončiti, neměl-li jí napsané.“ Studie byla publikována roku 1908 v Přehledu a jeho redakce doprovodila Karáskovu stať obsáhlejší poznámkou, v níž se distancovala od jeho kritického pohledu na Gebauera.

Zcela zvláštní příspěvek, a patrně také jeden z posledních, představuje Karáskovo dobrozdání v trestní věci Petra Bezruče, které si vyžádal vídeňský divizní soud, před nějž se básník dostal z podezření, že je autorem básní zveřejněných v protirakouském listu vydávaném ve Francii. K soudnímu řízení došlo za první světové války v roce 1915 a na základě Karáskova dobrozdání byl Bezruč osvobozen. Tento posudek svědčí nejen o autorově vyspělé odbornosti, ale také o jeho mravním kreditu, neboť Bezručovi šlo před vojenským soudem o život. (Tohoto morálního kreditu

a takovéto odbornosti se naopak nedostávalo německému pražskému básníkovi Friedrichu Adlerovi, jehož posudek vyzníval pro tvůrce Slezských písní nepřiznivě.)

Ke Karáskově biografii třeba dodat, že byl nejen Vídeňák, ale také stěhovavý Vídeňák. Jako student bydlel v Czerningasse 6 (2. okres) a v Schwarzspanierstrasse 5 (tzv. Beethovenův dům v 9. okrese), další jeho bydliště byla v Singrienergasse 30 (12. okres), v Holohergasse 7 (15. okres), v Gatterholzgasse 26 (12. okres), v Schwenkgasse 19 (rovněž 12. okres), v Märzstrasse 156 (14. okres) a v Hillerstrasse 5 (2. okres). Je podivuhodné, jak tento vážně nemocný člověk často měnil svá bydliště.

Josef Karásek zemřel 2. července 1916 ve věku 48 let. Byl pohřben na vídeňském hřbitově Baumgarten. Vídeňští Češi opatřili jeho hrob vysokým náhrobkem, na němž se vznášela ženská postava, která symbolizovala múzy a zároveň jeho manželku Melanii. Autorem náhrobku byl českovídeňský sochař Vojtěch Šaff. Všechno je řečeno v minulém čase, poněvadž Karáskův hrob na hřbitově Baumgarten už neexistuje. Na jeho místě dnes leží Philipp Thron a Gertrude Dilger (H – 556).

Vatroslav Jagić se Karáskova pohřbu zúčastnil a přežil jej o celých sedm let.

Kustos dvorní knihovny

Osud mnohých rozhodnou často studia, přesněji řečeno místo, kde studují. Tak se stalo i s Ferdinandem Menčíkem, jenž filologii začal studovat v Praze roku 1872 a hned následujícího roku přešel na vídeňskou univerzitu, kde poslouchal Frana Miklošiče. Studia sice završil v Praze, ale Vídeň se mu stala celoživotním osudem. Roku 1876 zde nastoupil do dvorní knihovny, v níž setrval až do své penze roku 1910. Pracoval v rukopisném oddělení, zpočátku jako amanuensis, pak skriptor, posléze jako kustos a vedoucí tohoto oddělení.

Pro českou literaturu, zejména starší, mělo Menčíkovo postavení ve vídeňské dvorní knihovně obrovský význam, neboť erudovaný literární a kulturní historik v ní objevil a zpřístupnil řadu do té doby neznámých textů. Vydával je jednak knižně, jednak časopisecky. Zveřejnil např. *Knížky o hře šachové*, zlomek *Legendy o dvanácti apoštolích*, dvě husitské písně, *Zápisky kněze Václava Rosy*, fragment české *Alexandreidy*, zlomek staročeského *Donáta*, *Dopisy Matouše Kollína z Chotěřiny* a mnohé další. Menčík své edice nejen vydával, ale také zasvěceně komentoval. Tak u *Knížek o hře šachové* došel k závěru, že jejich překladatelem byl Tomáš ze Štítného. Ve dvorní knihovně našel také rukopis *Retuňku proti Antikristu*,

jež měl připravit k vydání ve *Veškerých spisech Komenského*. V této přípravě mu však zabránila smrt. K tomu třeba dodat, že Menčík je rovněž autorem monografie o Komenském.

Menčíkův editorský záběr byl neobyčejně široký, sahal od latinsky psané literatury (viz edici básní a listů Jeronýma Arconata) až po lidové vánoční a velikonoční hry (dvoudílný soubor *Prostonárodních her divadelních*). Divadelní hry přitom nejen vydával, ale o staročeském divadle napsal také fundované *Příspěvky k dějinám českého divadla*.

Samotnou dvorní knihovnu Menčík zvětšil ve spisku nazvaném *Dvorní knihovna ve Vídni*, v němž podal její historii a podrobný popis. Ocenil v něm mimo jiné demokratizační posun, k němuž v knihovně došlo za Josefa Druhého a jeho následovníků: „*Chceme tvrdit, že přenesení knih z klášterů do císařské knihovny stalo se ve prospěch všeobecný, neboť tu teprve knihy a rukopisy, které zavřeny byly těžkými zámky a závorami, staly se přístupnými celému světu. A tato snaha, soustředit na určitém místě pomůcky, z nichž pro rozvoj ducha dá se mnoho vydobýt, zachovala se i později nejen ve Vídni, nýbrž i na jiných místech, jako v Paříži a v Mnichově.*“

Uvedený spis má rovněž svou německou verzi, Menčík totiž běžně psal a publikoval rovněž v němčině. K dějinám dvorní knihovny se např. váže jeho práce *Die Wegführung der Handschriften aus der Hofbibliothek durch die Franzosen 1809* (práce pojednává o osudu knihovních fondů, jež zcizila Napoleonova vojska).

Svoji činnost Ferdinand Menčík rozšířil, když se roku 1884 stal po A. V. Šemberovi na univerzitě lektorem českého jazyka. Je to tak trochu paradox, neboť oba měli naprosto rozdílný postoj v tehdy probíhajících bojích o Rukopisy – Šembera byl odpůrce jejich pravosti, kdežto Menčík byl jejich stoupenec. Menčík navíc Šemberu za jeho postoje v tisku kritizoval. Později se Menčík stal též lektorem českého jazyka na vídeňské vysoké škole zemědělské.

Ani touto dvojí činností se Menčíkovy aktivity nevyčerpávají, neboť roku 1888 se stal knihovníkem a archivářem ve službách hraběte Jana Harracha. Po smrti dr. Špačka dokonce jeho důvěrníkem, a to až do smrti hraběte, jehož získal pro české zájmy ve Vídni. Když Jan hrabě Harrach dosáhl sedmdesátí let, vydal o něm Menčík spis, ten však vyšel pouze v omezeném počtu, poněvadž šlechtic si nepřál, aby se za jeho života o něm psalo. K osobě hraběte se znovu vrátil po jeho smrti statí *Slovanské vědomí* Jana hr. Harracha, která byla publikována roku 1913 v Osvětě. Harrachovský archiv byl také velkým zdrojem Menčíkových výzkumů, je-

ho kniha *Volba papeže Innocence X.* vznikla např. na základě zápisků kardinála Harracha.

Jan hrabě Harrach měl letní sídlo v Brucku nad Litavou, kde se s Ferdinandem Menčíkem setkal také jeho žák z vídeňské univerzity Miloslav Hýsek, jenž o tomto setkání ve svých Pamětech napsal: „*Jednou jsem se při večeři sešel s Ferdinandem Menčíkem, který bydlel v Harrachově zámku uprostřed nádherného parku, a pak jsem tam asi po dva týdny chodil za ním. Jak jsem napsal, byl to skvělý člověk, přes velkou vědeckou práci si o sobě nic nedomýšlel a se mnou přátelsky hovořival o Praze a různých otázkách, které ho zajímaly.*“

Na jiném místě svých Pamětí se Miloslav Hýsek vrací k osobnosti Ferdinanda Menčíka ještě jednou; k níže uvedenému nutno dodat, že Menčík zemřel v červenci roku 1916 a že jeho dcera byla manželkou Tomáše Bati. Hýsek uvádí: „*Ušlechtilý a dobrosrdečný Menčík byl výborný odborník v našich kulturních dějinách a vykonal na tomto poli velkou práci, v Praze myslím nedoceněnou, když za první světové války umíral bez členství České akademie. Cítil jsem tu křivdu, když jsem probíraje se pražskými novinami a časopisy stále nacházel jeho články, a koncem okupace jsem navrhl jeho dceři paní Baťové, že z nich rád udělám větší výbor, jestliže jej ve Zlíně vydají. Paní Baťová souhlasila, ale po osvobození se poměry její i moje změnily tak, že to nebylo možné.*“ Tak se uzavřel vědecký i životní běh Ferdinanda Menčíka.

Jeho dvorní knihovna se nachází v prvním okrese na náměstí Josephplatz, dnes nese název Österreichische Nationalbibliothek.

Druhý tichý genius

Odborná a popularizační práce Antonína Rybičky, skutečského rodáka, má v sobě něco paradoxního, neboť vznikala převážně ve Vídni, tj. v prostředí, v němž byl vzdálen od archivních, muzeálních a osobních zdrojů, jež tvořily východisko jeho rozsáhlé publikační činnosti. Po juridické praxi, vykonávané ponejvíce bezplatně v Chrudimi, byl v dubnu 1846 ustanoven akcesistou (nižším kancelářským úředníkem) při dvorské kanceláři ve Vídni. Ve vídeňském prostředí setrval až do své smrti roku 1899, pobýval tedy v rakouské metropoli padesát tři let. A jenom jeho houževnatost a nadměrná píle vedly k tomu, že svoji oddálenost od vlasti a od prvotních informačních zdrojů mohl zdárně překonávat.

Odborné zájmy Antonína Rybičky jsou značně široké. Rybička je především literární historik, vedle literárního dějepisu se však zajímal i o oblasti dosti vzdálené – zabýval se otázkami heraldickými, genealogickými,

archeologickými, numismatickými, topografickými, sfragistickými (problematikou pečeti) a v neposlední řadě byl i historikem výtvarného umění. Tento zájmový rozsah podědil nepochybně po otci, jenž byl nejen venkovský písmák, ale také probudil příslušník venkovské inteligence, který skupoval staré knihy, listiny, mince, starožitnosti vůbec a především souborou obrozenskou literaturu.

Krátce po příchodu do hlavního města monarchie se Rybička, plným jménem Antonín František Rybička Skutečský, začal zabývat také vídeňskou tematikou. V Zapově Poutníku z roku 1847 otiskl na pokračování průvodce pod názvem Vídeň, c. kr. hlavní a sídelní město. Podrobný popis metropole zůstal však nedokončen, neboť rukopis dalšího pokračování se ztratil. V dalším ročníku Poutníka, který již redigoval Jakub Malý, uveřejnil práci z téže oblasti, a sice historickou studii o tureckém obléhání Vídně v roce 1529.

Oba příspěvky představují jen nepatrný zlomek Rybičkovy tvorby, jejíž podstatu tvoří dvoudílný soubor nazvaný *Přední křisitelé národa českého*. Význam této publikace spočívá zejména v portrétech méně známých nebo zapomenutých obrozenských spisovatelů, konkrétně např. takových literárních zjevů jakými byli Josef Miloslav Rautenkranz, Dominik František Kynský, Josef Vojtěch Sedláček, František Josef Sláma Bojenický a další.

Všichni, o nichž Rybička píše, jsou podle jeho soudu lidé ušlechtilí, převýborní a vzorní. O Matěji Josefu Sychrovi např. poznamenává: „*Nato oddal se stavu duchovnímu, k němuž v sobě cítil zvláštní povolání, a navštěvoval po tři roky (r. 1799-1801) čtení teologická na téže univerzitě, vynikaje přitom po všechna léta svých studií neobyčejnou pilností, vzornou mravností a nevšední spanilomyslností, takže požíval po celý čas nejen přízně svých učitelů a představených, anobrž i lásky a šetrnosti svých spolužáků v plné míře.*“

Rybičkův styl je staromilský, ve své faktografii je však důsledný, někdy až k žalosti. Tak kupř. o hrobě vlastence a lidumila Dominika Františka Kynského, jenž byl pohřben na starobrněnském hřbitově, a o vděku, jímž jej brněnská reprezentace (nepochybně německá) obdařila, píše: „*Hrobu Kynského na hřbitově nadepsaném však již více nepozůstává. Po dvaceti letech bylo místo to koupeno od spolku Pietæta a zdělán v něm hrob pro obchodníka Krika, přičemž kříž železný odstraněn a za staré železo prodán, ježto tu nebylo, kdo by se byl postaral o zachování hrobu i pomníku toho.*“ Rybička je věčný až do břítosti.

Bylo již řečeno, že Antonín Rybička byl nadmíru pilný. Dokladem této pracovitosti jsou jeho hesla do *Riegrova Slovníku naučného*, jichž je více než 1100.

Rybička nešetřil času ani nákladů na to, aby z úředních listin vypátral data a místa narození a úmrtí českých spisovatelů. Domníval se patrně, že bude v tomto směru následovánhodným vzorem – nestalo se tak už v jeho případě, kde se různí data jeho narození i úmrtí. Antonín Rybička spatřil světlo světa 30. října 1812, zároveň se uvádí datum 30. srpna 1812. Literární historikové se však už shodli, že druhé z těchto dat je mylné. Nejinak je tomu, byť ne v takovém časovém rozptylu, s datem Rybičkovy smrti. Zemřel ve Vídni 24. ledna 1899, ale stejně tak se uvádí datum následujícího dne. Antonín Rybička ve svých pracích všechny tyto nesrovnalosti uváděl na pravou míru, tuto poslední však už nestačil vyřešit.

Ve Vídni bydlel Rybička v osmém okrese v tzv. Mölkerhofu, jenž se nachází v Lederergasse 23. V tomto domě pobýval rovněž jeho přítel Alois Vojtěch Šembera.

Ferdinand Čenský, setník profesor na Vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, nazval Rybičku druhým tichým geniem. Prvním geniem tohoto druhu byl podle něho a podle jeho vrstevníků Josef Jungmann.

Nejkrásnější rok studentského mládí

Miloslav Hýsek se narodil ve šťastné době (roku 1885) a byl natolik prozíravý a rozhledný, že během svých vysokoškolských studií na delší nebo kratší dobu pobýval na mnohých jinonárodních univerzitách. Kmenově studoval v letech 1904-1908 bohemistiku a germanistiku na pražské Filozofické fakultě. Mezi tehdejší jeho učitele patřili Jan Gebauer, Jaroslav Vrchlický, Otakar Hostinský, Zdeněk Nejedlý, František Pastřnek, Emil Smetánka, Arnošt Kraus, Jan Krejčí a další. Tato věhlasná plejáda však Hýskovi nestačila a doplňoval si ji studijním pobytem v Berlíně, ve Vídni, Mnichově a Krakově. Na vídeňské univerzitě pobyl celý rok (1906-1907) a ve Vídni (stejně jako v Brucku nad Litavou a v Budapešti) si odsloužil jednorocní vojenskou službu (1909-1910). Vídeň a vídeňská univerzita pro Hýska mnoho znamenaly, v jeho vývoji představují závažný životní a pracovní mezník.

Na vídeňské univerzitě měl na Hýska rozhodující vliv Vatroslav Jagić. O práci v jeho semináři ve svých Pamětech píše: „*Když Jagić potom žádal, abychom si připravili nějaké referáty, přihlásil jsem se první já; čel jsem právě vydanou Bartochovu monografií o češtině na olomoucké uni-*

verzitě, téma mne zajímalo, v dvorní knihovně jsem si k němu našel literaturu a vše jsem brzy zpracoval tak, že jsem referát mohl Jagičovi ohlásit. Měl jsem s ním úspěch, hned po semináři si mne Jagič zavola do své pracovny a vyslovil přání, abych mu jej připravil do jeho Archivu. Jaká pocta! Za týden jsem mu rukopis odevzdal s prosbou, aby jej jazykově laskavě opravil, kde by bylo třeba. ‚Jak?‘ povídá Jagič, ‚vždyť jste už studoval v Berlíně!‘ Zanedlouho byl mezi časopisy v semináři nový svazek Archivu a v něm můj referát – jazyková oprava nebo úprava v něm žádná...“

Vedle Vatroslava Jagiče navštěvoval Hýsek ve Vídni přednášky a semináře Konstantina Jirečka, Milana Rešetara, Václava Vondráka a Ferdinanda Menčíka. Z germanistů si vážil zejména Jakoba Minora. Práví o něm: „Z germanistů vídeňské univerzity na prvním místě uvádím Jakoba Minora. Minor byl vysoký vážný pán s dlouhým plnovousem, podle přednášek i svých prací důkladný a všestranný; při vídeňské slavné divadelní tradici se zabýval i současným divadlem a referoval o dvorním divadle v Österreichische Rundschau. Četl tehdy o německém klasicismu; četl, sedě za katedrou, hlavu ponořenou do svých rukopisů s dlouhými větami, klidně a bez zastávek, takže bylo těžké psaním mu stačit. Ale jednou přece byl velmi dojat: to když četl o Lessingovi, jak se po stálých bojích a nuzování nakonec šťastně oženil a dosáhl možnosti bez starostí pracovat, ale brzy nato zemřel – hlas Minorův se začal chvět, bylo cítit, jak je dojat, a najednou se jindy klidný učenec prudce rozplakal.“

Mimo univerzitu Hýsek pracoval i v Akademickém spolku, který sdružoval vídeňské české akademiky. Hýsek v něm několikrát přednášel a z jeho podnětu v něm vystoupil sociální demokrat Josef Hybeš, jenž hovořil o programu své strany.

Mladý student také čile navštěvoval vídeňská divadla. Vedle starých mistrů jej lákala i moderna, např. Frank Wedekind: „V jiném divadle jednou vystoupil Frank Wedekind se svou paní ve své hře *Hidalla*; hrál jejího tragického hrdinu, svůj vlastní portrét; vidím ho jako dnes, vysokého, nehezkého, s otrávenou bolestí a zase s jedovatým cynismem mluvícího své bojovné i defetické konfese, i jeho mladou, drobnou, libeznou ženu, které mně bylo až líto.“ Pro literární a divadelní modernu však Hýsek v dalším svém vývoji velkým smyslem neměl.

Ve Vídni se také prohloubilo jeho přátelství s Josefem Uhrem, jehož znal už z Brna. Uher cestou do Opatije, kde se léčil, dvakrát prodlel ve Vídni a navázal kontakt s místními Čechy: „Nyní ve Vídni jsem na Uhra čekal na nádraží, zavedl ho do hotelu a pak jsme v kavárně probírali rukopis jeho knihy *Má cesta*, kterou připravil pro přemii brněnského Klubu přátel umění; ve výběru z jeho dosavadních drobných věcí i v jejich pořá-

du jsme leccos změnili. Druhý den jsem Uhra zavedl ke Karáskům a seznámil ho s Doležalem; když se z Opatije vracel, zase se ve Vídni zastavil a prožili jsme dva pěkné dny. Uher se cítil osvěžen, do práce měl chuť, ale na svůj zdravotní stav se nedíval růžově a měl obavy, jak bude žít, když má podlomené zdraví; se vším však byl smířen a vděčně přijímal projevy vídeňských nových přátel.“ Krátce nato Uher zemřel, Hýsek se z úcty k němu a na jeho vlastní přání stal celoživotním editorem jeho díla. První svazek Uhrovy literární pozůstalosti sestavil ještě mezi vídeňským studiem a vídeňským vojančením. Korektury tohoto svazku dělal rovněž ve Vídni, stejně tak korektury literárních úvah Hynka Babičky.

Ve vídeňské dvorní knihovně probíral Hýsek staré moravské noviny a vyhledával v nich zprávy o brněnských ochotnických představeních. Z toho vznikly *Dějiny českého divadla v Brně*, otištěné ve Vychodilově Hlídce roku 1907.

Vídeňské období představuje v Hýskově vývoji důležitý zlom – do této doby se věnoval jak literární historii, tak beletrii (psal především verše). Po dosavadních zkušenostech, a nepochybně také po bližším poznání Uhrovy prózy a poezie, zanechává beletristických pokusů a plně se věnuje dějinám literatury.

Po dvou semestrech se Hýsek s Vídni rozloučil, o svém vztahu k údobí strávenému v metropoli napsal: „...ve Vídni se mně líbilo, mnoho jsem v ní získal, život tam byl bohatý a plný, a tak se nedivím, že mnoho českých lidí rádo ve Vídni zůstávalo a nedovedlo se s ní rozloučit“. K chvále Vídně vzápětí dodává: „...ve Vídni jsem prožil nejkrásnější rok svého studentského mládí“.